

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНІВ «ПРОЕКТНИЙ» І «ПРОЕКТУВАЛЬНИЙ» У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ

У статті порушується проблема використання методу проекту в системі літературної освіти, на основі теоретичного аналізу обґрунтовано вживання понять «проектна діяльність учнів-читачів» і «проектувальна діяльність словесників».

Ключові слова: проект, метод проекту, проектувальна діяльність вчителя літератури; модель впровадження інформаційних технологій, школяр-проектант, моделювання, педагогічне проектування, типи проектів.

В статье поднимается проблема использования метода проекта в системе литературного образования, на основе теоретического анализа обосновано употребление понятий «проектная деятельность учеников-читателей» и «проектировочная деятельность словесников».

Ключевые слова: проект, метод проекта, проектировочная деятельность учителя литературы; модель внедрения информационных технологий, школьник-проектант, моделирование, педагогическое проектирование, типы проектов.

In the article touches the problem of the use of method of project method in the system of literary educational system and based on the theoretical analysis and on using determinations, such as: «project activity of pupils-readers» and «project activity of philologists».

Key words: project, method of project, design activity of teacher of literature; model of introduction of information technologies, student-proektant, design, pedagogical planning, types of projects.

Під час вивчення шкільного курсу літератури в старших класах значне місце посідає використання методу проекту, який є невід'ємною складовою інформаційних технологій. Протириччя між швидким розвитком інформаційних технологій і необхідністю ознайомлення з ними вчителів літератури та їхніх учнів у процесі навчання, з одного боку, і недостатньою розробленістю методики, яка забезпечувала б формування вмінь самостійного засвоєння літературної інформації, з іншого, вимагають їхнього розв'язання.

На актуальність проблеми вказує той факт, що нині повноцінне спілкування з художнім твором передбачає, крім знань і вмінь, творчий підхід, самостійність у здобутті інформації, образне бачення світу, духовні й моральні надбання. Симбіоз літератури, мистецтва, інформаційних технологій здатний впливати на думки та почуття молоді. Читачький досвід і розвинена емоційна сфера юних читачів потребують свого використання. Унаслідок цього проектні технології стають аксіологіч-

ною парадигмою в розкритті потенціалу старшокласників.

Відсутність єдиної теоретичної концепції в системі цієї технології дозволяють окреслити мету нашого дослідження – обґрунтування використання термінів: «проектний» і «проектувальний» у процесі вивчення літератури учнями-читачами.

З огляду на мету передбачаємо розв'язання низки завдань:

- оновити методологічні терміни, що використовуються під час проведення дослідницько-пошукових завдань на уроках літератури та в позакласній діяльності учителями-словесниками та учнями-читачами;

- сформулювати мету, предмет проектувальну діяльності вчителя літератури;

- розширити класифікацію типів проектів, що уможливають систематизацію читачьких вражень, формування літературної компетентності

старшокласників, передбачають літературно-творчу діяльність молоді.

Передбачаємо, що трансформація літературних знань у матеріальний продукт відбуватиметься за умови глибокої освіченості, сформованої системи компетенцій, високого рівня морально-естетичного розвитку учнів-читачів, їхньої здатності реагувати на певні явища. Запам'ятовування значної кількості знань, готових теоретико-літературних понять, історичних фактів збіднює процес навчання. Переорієнтування на пошуково-дослідницьку діяльність, під час якої школярі демонструватимуть своє світосприйняття, забезпечення багатовекторної траєкторії навчальної діяльності учнів, індивідуалізацію вивчення предмета літератури розширяє межі можливостей розвитку дітей старшого шкільного віку. До того ж, сподіваємось, що оновлені методичні підходи сприятимуть формуванню особистості з гнучким розумом.

Одним із напрямків розв'язання перерахованих протиріч і проблем може стати використання проектної технології під час вивчення предмета літератури, що буде носити системний характер і визначати тип уроку, його будову. Виходячи з вищезазначеного, вбачаємо завданням дисертаційного дослідження розробку алгоритмів побудови різних типів уроків, методичних рекомендацій для вчителів щодо ефективного використання мультимедійних презентацій із застосуванням проектної методики на уроках літератури в старших класах, що включають у себе продукт учительської й учнівської діяльності, створення ефективної та простої в застосуванні моделі впровадження інформаційних технологій (ІТ) на різних етапах вивчення української літератури в старших класах.

Теоретико-методологічні засади використання ІТ у системі літературної освіти обґрунтовано в працях В. Коханової («Метод проектів як технологія особистісно-орієнтованої освіти на уроках літератури»), О. Семеног («Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури»), А. Уліщенко, В. Уліщенко («Застосування інформаційних технологій у навчанні мови та літератури»), В. Шуляр («Сучасний урок літератури: технологічні моделі»).

Організація взаємодії між учителем літератури й учнем-читачем у процесі літературної освіти з використанням інформаційних засобів передбачає використання проектної і проектувальної діяльності.

Термін «проектний» – стосується проекту, проектування, складати, розробляти проект, планувати щось. Проектувальний – той, хто здійснює проектування [1, с. 970].

На основі визначень, розташованих у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, ми будемо розуміти під «проектною діяльністю» – організацію учнями-читачами власних дій, що мають на меті розв'язання пошуково-дослідницьких завдань і/або втілення творчих задумів. Відповідно, на нашу думку, роль проектувальника належить учителю літератури, оскільки саме він здійс-

нює проектувальну діяльність (планує, розробляє, організовує урок відповідно до його мети й завдань, ураховує читацькі інтереси молоді).

Отже, проектна діяльність – це діяльність школярів-проектантів, проектувальна діяльність – учителя-проектувальника.

Педагогічне проектування можна розглядати і як індивідуальну діяльність учителя, спрямовану на попередню розробку основних елементів педагогічної ситуації чи цілісного педагогічного процесу: мети, завдань, плану, організаційних форм, методів і засобів, форм і методів контролю, корекції та оцінювання результатів педагогічної і навчальної праці [3, с. 343].

Таким чином, предметом проектувальної діяльності вчителя літератури стає процес створення (моделювання, конструювання) передбачуваного продукту (результату) на основі системно-діяльнісного підходу, об'єктом проектувальної діяльності є мета, завдання, ситуації, форми, методи, засоби, принципи, система оцінювання літературної освіти.

У цілому, як пропонує у своїй дисертаційній роботі К.Тірська, варто говорити про два можливі трактування терміну «педагогічне проектування» [8, с. 17]:

а) у широкому розумінні слова, коли воно містить конструювання теоретичних і нормативних моделей на основі ще більш загальної педагогічної теорії;

б) у вузькому смислі слова – власне проектування, що позначає створення конкретних проектів, безпосередньо спрямованих на практичну діяльність учителя.

Прийнятним до нашого дослідження є другий варіант, запропонований ученою, тому, що вміле проектування вчителем власної діяльності відображається на учнівській діяльності, стає мірилом майстерності фахового рівня словесника. Крім того, вчителі зацікавлені в отриманні значного результату під час вивчення літератури своїми учнями. Отже, створення конкретних проектів стає більш реальним, ніж теоретичних моделей, які не завжди втілюються.

В. Штейнберг означає такі етапи формування технології проектування елементів освітніх систем і процесів:

1) «Технологічна пам'ять» зливається з «вертикальними» принципами системи освіти і з опорними компонентами освітніх технологій. «Вертикальні принципи, що визначають найважливіші властивості всієї системи освіти, реалізуються на кожному з рівнів системи шляхом проектування базових елементів із заздалегідь заданими властивостями.

2) Формування технології визначається сукупністю чинників, від яких залежить її ефективність: призначення технології, призначення конструкторсько-технологічної діяльності викладача та навчальної діяльності учнів, принципи організації технології, склад технології, константи технології,

інструменти технології, метрологія технології, практика конструкторсько-технологічної діяльності.

3) Безпосереднє створення та апробування проекту в різних його трансформаціях [9, с. 3].

Виходячи з вищезазначеного, можемо сформулювати мету проектувальної діяльності вчителя літератури. За нашими міркуваннями, вона полягає в конструюванні й передбаченні провідних чинників, що впливають на результат, правильній реалізації функцій літературної освіти, врахуванні освітніх принципів і детальній розробці етапів діяльності, спрямованій на здійснення цільової ідеї.

У методиці літератури урок з використанням інформаційних технологій потребує пояснення процесу проектування. Названий процес, з погляду Г. Сазоненко, – це науково обґрунтоване визначення системи параметрів майбутнього об'єкта або якісно нового стану існуючого проекту, прототипу, прообразу передбачуваного або можливого об'єкта, стану чи процесу в єдності зі способами його досягнення [6, с. 41].

Таким чином, в основі проектування лежить метод проекту, що визначає ряд дій стосовно знаходження відповіді на «болючі», проблемні питання під час вивчення життєвого і творчого шляху митців, їхніх художніх творів. Тобто, проектування вчителем літератури навчального процесу повинно спиратися на проектну діяльність старшокласників з метою підвищення їх читацького рівня, якості освіти, уміння розв'язувати проблеми, які постають у житті, використовуючи досвід митців художнього слова, власний практикум.

Метод проекту, за Д. Кендау, Д. Доєрті, Д. Йост, П. Куні, «завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну, групову, – яку вони здійснюють упродовж певного часу. Даний метод припускає вирішення деякої проблеми; у ньому передбачається, з одного боку, необхідність використання різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого інтегрування знань, умінь з різних галузей науки і мистецтва. Результати виконаних проектів повинні бути «відчутними», тобто, якщо це теоретична проблема, то має пропонуватися конкретне її розв'язання, а якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження» [4, с. 24].

Цілком слушними є вимоги до використання методу проектів, запропоновані названими вченими:

- 1) наявність значимої в дослідницькому або творчому плані проблеми чи задачі;
- 2) практична, теоретична, пізнавальна значущості передбачуваних результатів;
- 3) самостійна діяльність учнів;
- 4) визначення кінцевої мети проектів;
- 5) визначення базових знань з різних галузей, необхідних для роботи над проектом;
- 6) структурування змістової частини проекту (з вказуванням поетапних результатів);
- 7) використання дослідницьких методів;
- 8) результати виконаних проектів мають бути матеріальними, тобто певним чином оформлені.

Безперечно, окреслені вимоги не лише є доречними, а й допомагають правильно спланувати й спроекувати самостійну учнівську діяльність, виконання якої сприяє засвоєнню нових знань з літератури, розвитку гносеологічної (пізнавальної) активності, оволодінню набором певних умінь у сфері літератури, науки й техніки, формуванню компетентностей.

Зрозуміло, що проектна діяльність учнів-читачів передбачає створення продуктів, що відображають результати пошуково-дослідницької роботи. Є. Полат подає типологію проектів за домінуючою діяльністю: пошукові, дослідницькі, творчі, рольові, практико-орієнтовані, інформаційні [5, с. 70].

Предметно-змістова область, на думку вченого, може бути в рамках однієї області (монопроект), а також інтегрувати в собі декілька – міжпредметний проект; характер координації проекту: безпосередній (жорсткий, гнучкий, скритий (неявний, імітуючий учасників проекту); характер контактів (серед учнів однієї школи, класу, міста, району, країни, різних країн світу).

І. Гусь, І. Калмикова пропонують розрізняти проекти за метою і характером проектної діяльності: інформаційні, ознайомлювальні, пригодницькі, мистецькі, науково-пошукові, конструкційні [2, с. 9].

З нашої точки зору, «інформаційні» і «ознайомлювальні» – тотожні поняття, оскільки мета інформаційних проектів – ознайомлення з даними, фактами, відомостями, подання аргументації, заповнення інформаційного поля, висвітлення власної позиції. Що стосується типу «мистецькі проекти», то вони мають на меті творчу діяльність. За нашими переконаннями, поява нових назв повинна бути виправданою, розв'язувати конкретні завдання, якщо це не відбувається, то варто залишити ті компоненти, що запропоновані Є. Полат і не змінювати їх на основі власних уявлень. Виходячи із вищезазначеного, градація вченого є більш досконалою.

Г. Столяренко, О. Дем'яненко класифікують проекти таким чином:

- створюваний (продуктивний) проект, пов'язаний з трудовою діяльністю;
- споживчий – підготовка екскурсій, інформації;
- проект розв'язання проблеми (науково-дослідницький);
- проект-вправа (проекти навчання і тренування для оволодіння певними навичками) [7, с. 3].

Ми вважаємо, що в системі літературної освіти варто використовувати такі проекти, які дозволяють вибудовувати схеми, алгоритми за змістом творів, використовувати компаративний аналіз художніх текстів, спрямовані на інтерпретування, реінтерпретування, постінтерпретування художнього твору, виявлення місця, ролі автора у вітчизняній і світовій культурі, мають на меті систематизацію читацьких вражень, формування літературної компетентності старшокласників, передбачають літературно-творчу діяльність молоді. Пропонуємо розрізняти проекти також за інтеграцією

предметів: літературно-лінгвістичні (дослідження літературних явищ і мовленнєвих особливостей героїв, що пов'язані з добою, місцем проживання, почуттями, культурою спілкування), літературно-топографічні (на основі художнього твору учні-читачі з'ясовують лексичне значення географічних назв, походження прізвищ), літературно-природничі (інтеграція літератури з біологією, хімією, географією), літературно-історичні (вектором дослідження є усвідомлення історичних фактів, описаних у художньому тексті, нерозкритих таємниць, пов'язаних з діяльністю відомих осіб, з'ясування нових для старшокласників понять певної доби), літературно-етнографічні (мають на меті дослідити народні звичаї, обряди, головні етнічні події, описані у творах, що відбувались у країні, побутову культуру, етнічну історію національних груп), літературно-соціальні (передбачають розв'язання суспільних проблем на основі творів, що вивчаються в старших класах). Якщо до всіх типів залучити знання живопису й музики, то такі проекти будуть містити багатофункціональну змі-

стову складову і нікого не залишать байдужими. Переконані, поєднання декількох типів проектів сприятиме духовному збагаченню особистості, підвищенню гуманітарної культури (культури почуттів, спілкування, творчості) читачів старшого шкільного віку, взаємодії з реальним та інформаційним світом.

Виходячи з вищезазначеного, переконані, що чіткість у розмежуванні й тлумаченні методологічних термінів надасть допомогу вчителям-практикам і учням-читачам у використанні інформаційних технологій; окреслення мети і предмета проектувальної діяльності вчителя літератури сприятиме передбаченню кінцевого результату проектної діяльності старшокласників; розширення класифікації типів проектів підтримуватиме розвиток творчих здібностей з літератури, підвищуватиме рівень інформаційної компетентності як словесників, так і реципієнтів, а також збагачуватиме їхній літературний досвід у поєднанні з міжпредметними зв'язками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – С. 970.
2. Гусь І. Метод проектів / І. Гусь, І. Калмикова // Управління школою. – 2005. – № 5 (89). – С. 8–11.
3. Энциклопедия профессионального образования. – Т. 2. – М. : РАО, 1999. – С. 343.
4. Intel® Навчання для майбутнього. – К. : Видавничка група BHV, 2004. – 416 с.
5. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования : [учеб. пособие для студентов пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / Полат Е. С., Бухаркина М. Ю., Моисеева М. В., Петров А. Е. ; под. ред. Е. С. Полат]. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 272 с.
6. Сазоненко Г. Проективна педагогіка (з досвіду проектування навчальних технологій) / Г. Сазоненко // Рідна школа. – 1999. – № 4. – С. 41–45.
7. Столяренко Г. Чи можна застосовувати проектні технології на уроках літератури? / Г. Столяренко, О. Дем'яненко // Українська мова та література. – 2005. – № 45 (445). – С. 3–7.
8. Тирская Е. А. Проектирование учебной деятельности старшеклассников в условиях личностно ориентированного обучения : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е. А. Тирская. – Омск, 1999. – 150 с.
9. Штенбейрг В. Э. Технологии проектирования образовательных систем и процессов / В. Э. Штенбейрг // Школьные технологии. – 2000. – № 2. – С. 3–4.

© Назаренко Л. А., 2010

Стаття надійшла до редколегії 25.06.10 р.